

Hebrew Writers Association in Israel

ראייה ומסקנה

Author(s): עבר הדני

Source:

Moznaim /

מאזנים

Vol. No. / 1956), pp. 244-249 (ב' ד' טבת תשט"ז דצמבר

Published by: Hebrew Writers Association in Israel

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/23834569>

Accessed: 27-03-2018 08:25 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Hebrew Writers Association in Israel is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Moznaim* / מאזנים.

JSTOR

<http://www.jstor.org>

ראיה ומסקנה *

מנהג שקבעה אגודת הסופרים, להעמיד סופרים מרצים על נושאים כלליים ובלתי-מוגדרים כלהצורך בפתיחתה של ועידה דרשנית, מעורר חששות קשים לאור הנסיון בשנים או שלוש הועידות האחרונות. ואקדים כי כוונתי אינה לדקדק עם המרצים על רעיונות ודעות שאפשר להסכים להם או לחלוק עליהם, אלא באתי לערער על המכשלה שבנוהג זה, כי אינו דומה מרצה בפתיחתה של ועידה למתווכח בהמשך הועידה או למפרסם מאמר בשמו. מרצה בפתיחתה של ועידת סופרים מן ההכרח שנטבע בו אופי של „דובר הספרות באותו זמן“, דהיינו — על דעת הציבור כולו הוא מחייב את הטעון חיוב לדעתו ושולל את הטעון שלילה לדעתו. רושם זה שוב אין לטשטש, אפילו אם הנחותיו של המרצה אין להן על מה לסמוך וההגיון דוחה אותן, או ההכרה האישית של רבים מבאי הועידה מתנגדת להן ביסודן. ספק גדול הוא, אם אמנם מותר לנו השימוש בנוהג זה להעלות בעיות פנים ובעיות חוץ, בעיות ספרות ובעיות החורגות ממסגרת הספרות, בנשימה אחת, ואם יש איזה סיכוי, כי דעת „הציבור“ תהיה נוחה מהדברים לאחר שתשקול אותם, כפירושם וכמשמעותם, — הואיל וראייה סובייקטיבית (ואם תרצו — אימפולסיבית) זו לשעתה אינה יסוד איתן למסקנות חובקות עולם או תקופה או לפחות דור (כי בפחות מכן המרצה אינו מסתפק). אנסה להראות על הסכנה שבדברים לאור אילו דוגמאות מן הקל אל הכבד או מן הקל והכבד כאחד.

א.

מוחזק הסופר כאיש דברים שבכתב ולא שבעל־פה, כאיש המחשבה (או אולי יותר מכן האינטואיציה) ולא איש הדיבור. כליו ואמצעיו של הסופר, הרגיל רוב ימיו אצל מקורות כתובים, לקוחים מן המקורות האלה — והדבר משתקף מיד, בהנתן לו הזדמנות להעתיק את נוסח מחשבתו ללשון שבעל־פה. יתר על כן: מתוך אי-הרגל רב-שנים אצל משא-ומתן מחיי המעשה, ולו הקרובים לו ביותר ונוגעים בעצמו ובבשרו, הוא נוקט לשון יתירה ולא די לו בכוח הביטוי משלו עצמו אלא הוא בא להתחזק במקור שאין לנו חזק ומקובל ממנו — בספר התנ"ך שלנו. כיוון שאויבים שתיים סביב הוא רואה מחובתו להתיצב לימין המשיבים מלחמה שערערה; כיוון שנתונה המדינה אותה שעה בסבך הדיפלומאטיה העולמית, הרי הוא משמיע טענתו כלפי נטיות עוינות שבתכני הדיפלומאטיה הזאת ומדבר אתה משפטים — ואין „דיבור-משפטים“ אלא בלשון הציריית של קדמונינו בזמננו (החשורר ד. שמעוני). וההגיון שואל: האם אין לערער על נוהג זה של הסתייעות יתירה בפסוק הצירי מן התנ"ך לצורך הטענה של ההווה (אם נניח ונסכים כי טענות מסוג זה אף הן ממין הטענות של ועידת הסופרים)? לאחר התרשמות ראשונה מהדמיון הצירי שבנסיבות ובדברים, מתחיל להתעורר חשש, שאין דרך זו עומדת בפני בקורת בשום פנים. אמנם יפה הפסוק במקומו אף נעלה המשל בקדמותו, אך יופי זה ונעלות קדומה זו הם המזהירים אותנו מלהגרר אחר ההקבלות ומהתנשא על כנפי הריטוריקה המילולית לצורך השעה. ואם מוצדק הדבר באיזו מידה בפי איש מדינה כהברקה ארעית או בשעת ריתחא, אינו מוצדק אצל איש המחשבה שבא לכלל דיבור.

אלפי השנים שעברו מאז הוטבע הפסוק בצורתו איננו מאפשרות שיבה אליו, אפילו כצירוף ולא רק כפשוטו. אדום אינה עבר-הירדן וסוריה של ימינו אינה ארם; אף מצרים אינה אותה יחידה מדינית או ממלכתית שהיתה בעבר. גם אנו, אליבא דאמת, השתנינו לא-מעט, ובכל מידת התמימות העמית-הלאומית אין לדמות אף רגע אחד, כי אחרי הנסיון הממושך של הגלות והנדודים ברחבי תבל — עדיין אנו מהווים בכיתותינו החפשויות

* על יסוד חופש הויכוח.

והאדוקות, בנטייתנו האידיאולוגיות או במגענו התרבותי עם האנושות, אותה חטיבה לאומית מדוייקת כדמותנו וצלמנו בעבר.

אמנם אין לחדד, כי בהשפעת הסתייגותנו הממושכת מן הגויים, וכן בהשפעת הסתייגותם של הגויים מאתנו, נשארה קיימת מחיצה של ביטול, עליונות, לגלוג ופעמים שאט-נפש הדדיים גם בשיחתיומים, או כדבריו של איש-תרבות קאתולי מהולאנד (מנהיג בית-ספר) אלי: מה אעשה והדבר טבוע בדמי — הרגל פסיכי הוא, שלפני אמרי את המלה „יהודי“ לשוני נעכבת ואני מפסיק שלא-מדעת בשלוש נקודות... הבינתי את טעמה, שהרי גם אנו נתקשר לנו, תוך הביטול ההדדי, הגוי עם „החזיר“ הטמא עלינו מן התורה. למרות כל אלה נודה, כי שוב אין דמיון בין תפיסותינו היום לבין תפיסותינו בעבר: — האימוציות האסתיטיות שלנו למראה הדרמה היוונית שוב אינן קשורות בהתיוונות, וההתעוררות בחוגינו לפיסול ולציור נוגדת לצו הישראלי הקדום „לא תעשה לך פסל ומסכה“. שונים הדברים ללא הקבלה ביניהם.

אשר לתגובה הפוליטית של איש-הרוח בזמננו, בהסתייעות בפסוק הקצר והנמרץ, שאינו משייר מקום לפשרה, כי הוא פרי המרירות של בדידות העם המונותיאסיטי במלחמתו על קיומו עם עובדי האלילים, — הרי כאן מוכרחים להיות ריאליסטיים יותר (אם תגובה רשמית זו היא הכרה, ואנו מערערים על כך) ולומר: האויבים השתים סביב לנו בתנאים המדיניים של הזמן הזה הם מעור אחד ומגוון אחד. מצבנו קשה, כי עדיין מיעוט הננו וגורם לאומי-מדיני בלתי-מוכר במזרח הזה. התנגדותם הפכה לשנאה לאחר שעלבון המנוסה וכאב העקירה נתלו לתבוסה אשר נחלו במלחמה עם המיעוט הקטן והעז הזה. אין הכרח להתעלם מהגורמים האלה ואין הם צריכים להשכיח את העובדה, כי אותם הערבים והבדווים (המוסלמים) קיימו בנו הכנסת אורחים, ולא עוד אלא סיעו לנו בדברי-מסורת משלהם להתחזק בהכרה, כי אמנם עתידים אנו (בני-ישראל) לשוב לארץ שיבה של קבע. נדמה איפוא, כי בפנים לבנו, ולמרות המלחמה הנושנה בינינו (מלחמה אינה תמיד שנאה), או אולי דווקא תוך המלחמה השווה בינינו, נכונים אנו לנהוג לפי הכלל „דע את אויבך“ — אף השתדלנו ללמוד אותם ואת תרבותם בעבר וכן נכונים הננו לשחרר להם טובה — לו הסכימו הערבים להגביל את היקף קנאותם במסגרת הת-קדמותם הם, כדי שניפגש עוד סביב לשולחן אחד ונדון על בעיות המגע בינינו כשותפים שווים, בעובדה ובמציאות, לאזור זה. הדבר רחוק אך אינו מן הנמנעות בזמן הזה. כל תחייטנו הלאומית כולה, שהיתה עוממת במסתרם מאות שנים רצופות, נתאפשרה בחמישים שנה בניסיונות הזמן החדש. היתכן, כי לאחר התמורות האלה בהיקף עולמי ואזורי, תוך מגע רעיוני מדיני ומעשי עם האנושות כולה לחטיבותיה — נשוב לדבר, ואפילו בצר לנו, בלשון משלים קדומים, או לשכנע בכוח הציורים הנעלים שהם יפים על שום נאמנותם לזמנם ולמקומם של הנביאים?

ב.

זו דרך חלקלקות ואם נזקקים אנו לעבר, חובה לרדת עד לגרעין הנצחי-המוסרי שבדברי איש-הרוח בעבר, ולא אטעה אם אומר, כי אותו נביא היה בא מתוך הפורענות המתחוללת לנגד עיניו לכלל הסתכלות עמוקה יותר במהות התורפה בפנים — הוזה אומר: לכלל ביצור פנימי. ודרך זו שנרמזה כבר בעבר קדום, על אחת כמה וכמה שהיא נאמנה ונאה יותר ליום הזה. כי אם נקום „לבוא חשבון“ עם כל הממלכות ועמי תבל לא נספיק. וככל שהרשיע העולם כלפינו, אף אמנם הרשיע, הרי לא כולו רשע. וככל שנושוע ברמה כי גדול סבלנו, והוא גדול, הרי לא אנו בלבד בסובלים. נמצא, כי בהתלוות ההתקדמות המדעית אל המחשבה האנושית בימינו, ובהתחולל תסיסה כבירה בעממים העצומים ברחבי תבל — בעלי-כרחנו עלינו לתת יד לכל התהליכים האלה ולראות עצמנו שותפים להם. אף דומה, כי למרות היסטורית הדמים העלולה לפרוץ גם בימינו (והיא פרצה כסטייה פסיכית-המונית), הרי בסוף-דבר פועלים כבר רצונות קיבוציים מאורגנים, הבולמים והולכים התפרצויות ומלחמות. כשם שלא תתכן עוד נדידת דמים סטיכית בימינו, כבימי אתילה או ציינגיס-כ'אן, כן ראינו את הרצון הקיבוצי בולם, למרות

התקדמותה הנוראה של הטכניקה, אף את יצר השימוש בכוחות ההרס שבאטום. שוא נסתייג איפוא ממאמץ הבלימה והכבילה של יצר האדם הרע; אף אין הדבר הולם את תרומתנו למדע ואת מעמדנו התרבותי באנושות. מעמדנו זה אך יתחזק משנהר חיוק אם בקרבנו פנימה נתבסס על המורשה הנפלאה של חזון רחננו בעבר, אבל בחיי יומיום נדבר עם האנושות וכלפיה בלשון הדעת והמחשבה, הסבל וההכרה של ימינו אנו — כי אין לסוב את הגלגל אחרנית. אף זאת: אפילו יתגשם דבר הנביא בדבר הר ציון אשר לאורו ילכו גויים, הרי גם החזון מחייב לא רק את האור שייאצל מהר ציון אלא את הכשרת הגויים לקבל את האור הזה — האור והכשרת האנושות תלויים זה בזה וזה תוכן החזון כולו.

*

ומבעיות־חוץ לבעיות־פנים, כי כאן מכשלת ההנחות והמסקנות הכלליות מסוכנה הרבה יותר. בבעיות־חוץ סוף סוף מוגבלים אנו בשיקולים מטעמי זהירות, אך בבעיות־פנים עלולה ההקבלה הציורית הנעשית למסקנה להטות אותנו מהדרך הישרה ולסלף את שיפוטנו. אין ספק, כי סופר המתיחד עם חבלי יצירתו, חותר שנים רבות להבין לסוד הייחוד שביצירת עמו, נפתל בזרועות הייחוד הזה ופעמים מבקש להתפרק ממנו ואינו יכול כי הוא נשמת אפה. נפתולים אלו ודאי שכות־היצירה שואב מהן, אך הם כשלעצמם אינם אלא דרגה, וכל הבא להסיק מסקנות ולטבוע הנחות בדרגה זו, סופו להודות לאחר זמן בטעותו, כאשר אירע כבר לעתים קרובות, ולומר — אני חוזר בי מדעתי.

כגון זה אירע בזמנו (אף היא בפתחת ועידה) „בהתקפת־מצח“ על דוד פרישמן ז"ל (ע"י א. קריב), על כי דוד פרישמן הטח כביכול את היצירה העברית מדרך ייחודה ובכך חטא והחטיא אותנו. באמת קשה להבין פסק־דין כגון זה בדעה צלולה, והוא מזור לא פחות מאשר אילו באו ואמרו לנו: אלמלא האתרוג היתה משפחה זו של הדריים משתבחת יותר... או שמא ראינו בדרך כלל ראות היסטורית היוצאת מהנחה ברוח זו של „אלמלא“? פרישמן יפה־הקולמוס ושנון־הטעם, איש הרגש והכאב, אשר הוטבע כבר בחיי רחננו בכמה דמויות וגיבים מיוחדים מפרי־רוחו — וחטא הדור עליו! על שום מה? מנין שאילו הלכו סופרים בדרך זו, היתה יצירתנו משתבחת לעילא ולעילא ומנין כי היתה לנו במקרה זה תוספת כוח ותוספת רוח? — או שמא ראות היסטורית נאמנה הרבה יותר היא דווקא במקרה זה של קדמונינו שהבינו, כי יפתח בדורו כשמואל בדורו — והשעה היתה צריכה בלא־ספק לדוד פרישמן לא פחות משהיתה צריכה לבעלי פלוגתא שלו.

*

בעקביות־יתר הוצא אחרי משפטי־יחיד בוועידה קודמת משפט כולל בוועידה האחרונה (ח. ח. ח.) והסתבר ממנו: הכל חטאו לעיירה — כאן מקור האשם של היצירה העברית, וזאת אחרי עמלו הגאוני של מנדלי מוכר־ספרים, אבי הפרוזה הריאליסטית העברית, אחרי צחוקו של שלום־עליכם, אחרי תיאורים נרגשים וסנטימנטאליים שהוקדשו לעיירה ע"י שלום אש ועוד, ואם תרצו לומר, אחרי ומבעד לאותה הינומה שבקדושה ובחסידות, שפרש על עבר זה ש"י עגנון! — אכן, למשאלות אין גבול ולרעיונות יוצר אין חקר — ואם סופר נושא בחובו דמות אפופיאה שלא באה על תיקונה, אין מוחה בידו; — אך מתוך כך ועד להנחה מראש על חטא שחטאו לעיירה סופרים עבריים בדור עבר ואין אחד זכאי מבחינה זו — הנחה זו יש בה לעורר חשש. וחשש על שום מה? — כי הדברים בפומבי נאמרו ונשקלים כמטבעות.

סופרים אף הם מקשיבים בסקרנות לאחד חבר, הבא לגולל את הגותו באונייהם; אוהדי ספרות ונוער, הנושאים את נפשם לדברים שבמרד, על אחת כמה וכמה. מוסכם ונחרץ איפוא: ספרות העבר לא עמדה במבחנה — ואם כך הוא, הייתי מבקש לדעת מהו

הבסיס עליו עומדות רגלינו? הרי ודאי לנו שאפילו ביאליק לא היה קם אלמלא קדם לו יהודה ליב גורדון. ואותה מרידה, אותה תסיסה רעיונית, העוברות כחוט־השני בספרותנו, נגד פרנסים וראשי קהילה, ומלחמה על גורל האשה העבריה, או מסורת בית־המדרש וארץ־הספרים והמתמיד — שמא אינם בגדר „עצירה“?

ג.

כאמור, מסוכנות המסקנות ובפרט כשהן מתלוות ונחתמות במחיות־כפיים, ואפילו של שאינם־משוכנעים באמת שבהן מעיקרן. ברם, הנחה מסובכה ומורכבת הרבה יותר הוא שוב במעבר מחשבון־פנים לחשבון־חוץ. כאן הנושא של האנטישמיות וסיבותיה, או רשעות הגויים כלפינו, אשר אין להגדירן בשום פנים בנשימה אחת. ודאי שלא קשה להטיח בהעזה מרה כלפי סופרים של האומות: אתם, טורגנייב, גוגול, צ'יכוב, דוסטויבסקי וכן חבריכם לרוח ולעט מכל האומות והדורות — מבחינה זו אנו מודדים לכולכם במידה אחת מעל במה זו של סופרים עברים — נכשלתם והכשלתם! אוי לכם, כי את היהודי הגר בתוככם לא ראיתם, התעלמתם ממנו ומהווייתו! (ת. הוז). — הבעיה כה רצינית ונוקבת לנבכי עבר, עד שיש לשקול יפה יפה, אם אמנם מותרים הם לאמירה בפומבי רב ע"י איש־הרוח של זמננו, בחינת — בואו ונוכחה... כאן תתבלט אולי יותר במקרה אחר הסכנה של הסתירה בין ראייה למסקנה. או במלים אחרות: כאן אולי אחת הדוגמאות המובהקות לעובדה, שהראייה והמסקנה הן בגדר ויכוח אנושי, אשר לעולם איננו מתיישב. כי אמת ספרותית — מהי? אמת סובייקטיבית היא וזה כוחה: סופר מהלך ורואה — ולא שמעתי כי סופר יהודי ראה ראייה טבעית, ראיית בשר־ודם, את הגוי, כשם שראה את אחיו היהודי (ברום־ערכו או בעלבונו — לעניננו הם היינו הך); אף נדירות לכך הדוגמאות שבספרותנו (או אולי אינן בנמצא כלל). כיצד נבוא לדרוש מטורגנייב, שיהא קופץ מעורו, או מבלזאק — מעורו שלו ויראו עצם שאיננה מעצמיהם ובשר שאיננו מבשרם, כראותם את אחיהם? אמנם היו פה ושם ראיות אנושיות־סובלניות מכוונות — כגון „אהל הדוד תום“ או לגבי דינדו „דניאל דירונדה“ ו„נתן החכם“; — הללו בכל אנושיותן הן יותר פרי תרבות סוציאלית מבשילה מאשר פרי ראייה טבעית של הסופר. קיצורו של דבר: שלום־עליכם רואה את טוביה אחיו בכל גינוני המעצבים והמשעשעים, ומנדלי את בני קביאל וכסלון, וכן ש"י עגנון את ר' יודיל שלו. בדומה להם עומד במרכז ראייתו של טולסטוי הנסיך נכליודוב או של דוסטויבסקי — מיטיה קרמאזוב ושל גוגול — בעלי האחווה באוקראינה; — אי־ראיתם את היהודי היא איפוא ליקוי טבעי־אנושי של הסופר בן עמו ואקלימו, בין שנועד לראות שלג בלבד, ארץ־מישור בלבד או ארץ הרים בלבד.

אין ראייה קוסמופוליטית תלושה מבשר ואקלים (ואפילו בראייה היסטורית עדיין שאלה היא אם גיבורי המחזות השכספריים — הקיסרים הרומיים, הנסיך הדני וכו' — לא עברו גם הם את הפריסמה של ראייתו האקלימית־האנגלית, או בדומה לכך, עתליה של ראסין — את פריסמת הראות הצרפתית וכיצא בכך) — מה טעם איפוא לתלות את הקולר בפומבי, לפסול ולפסוק בענינים, שסיבותיהם נעוצות בנסיבות הגורל, ואין אחד יודע להחליט בבירור, אם אנטישמיות התחילה עם אפ"ן או אולי לפניו, אם היא פרי העמדה המונותאיסטית הקנאית שנקט העם כלפי עובדי האלילים, או שמא שליח הנצרות הוא שהעמידה על יסודה. יהיה אשר יהיה, אלפיים השנה שעברו עלינו בגולה בארצות מזרח ומערב, ומעבר לאוקינוס „בעולם החדש“, אי־אפשר להן שעברו לריק. זה שביל ארוך של דמים וסבל, של תחבולת קיום מיוחדת במינה בכוחה ובעוזה, שלא היה בה משום השפעה נורמאלית על חיינו (לפחות בלבושם החיצוני) ובוודאי לא היו עשויים לשכנע את הגוי, שהתגוררנו בתוכו, כי אורח־חיינו העצמאי מתקרב באיזו מידה לדפוסים המקר בלים עליו (טובים או רעים).

בלי לרדת לעובי המחקר, שרבים התחבטו בו, הדעת נותנת כי יצאנו לדרך במקלנו וכלי־הנדודים שלנו בשעה הרת־מיפנה, לווינו ע"י התנגשות איתנים של האלילות הנופלת

הנצרות המסתגלת לתפיסת ברברים; נשתלכנו לתוך פרוצס אנושי עמוק וגורלי, שעקר גויים ולאומים חשוכים מעולם מיתולוגי-אלילי שלהם לקראת ציביליזאציה אנושית. בעיצום התהליך הזה „בחר ובאש“, בין יערות ונהרות, מלחמה וציד, מלחמות פיאודאלים ומגיפות, אבירים ודון-קישוטים עצובים — סימל היהודי הנודד משהו ערטילאי-קוסמופוליטי — ועל מצחנו התו המפחיד של היעוד אשר הרחיק אותנו מעל אדמתנו, ואין מבין על מה ולמה... סימלנו דמות בלתי-מובנת אשר לא השתלבה במציאות, לא בחכמתה ולא במר-לקחה, לא בביטולה את היש ולא בכוח-סבלה הבלתי-משוער. במציאותנו בלבד היה משום תביעה בלתי-מובנת, ומשום כך בלתי-אנושית, לפי המקובל בדפוסי המשטר והשלטון של דורות ותקופות... ואמנם, הבלתי-מובן יש שהתעלמו ממנו, אך יש שעורר ניחושים ובדיות-דמים.

מעשה אי חכם וימצה את השאלה לעומק: מי אשם? במערכה זו של כוחות, במרכזה, היה מוטל ספר-פלאים, התנ"ך — מהנוצרי עד לותר ומהאינקוויזיציה הקאתולית עד לתפיסות אלוהיות בנות-זמננו של טולסטוי או כיתות האחוה האנושית לסוגיהן. עדיין נבצר לדעת מה תרמנו אנו למלחמה אנושית זו בנדודינו ויש הסוברים כי נדודינו מעיקרם נועדו בצורה זו או אחרת לתרומה זו; אך בעיצום הקרב הזה על תפיסת אל שאינרנראה לעין, בו הולבש גם ישו היהודי ליד כל בית וחצר דמות אליל בשרי-דם — עמדנו אנו בד' אמות של גיטר-עייירה עם יריעות תורתנו, בלבושנו וסייגינו — ומי יכול לראות את חיינו כמציאות? או מי יכול להתעלות ולהבין, דבר אשר רק ההיסטוריה עשויה להביא אותו לידי גילוי, כי גם דרך נדודינו יש לה מעגל שלה — ובמרכז המעגל אותה ארץ קטנה ומופלאה, אשר גם היא נחשבה כאגדה שלא מעולם זה, כמטרה של צלבנים וצליינים — ארץ-הקודש?

סוף-דבר, עדיין הדברים עמוקים מחקר ונעלים מכדי זריקת מרה באחד פלוני או אלמוני מבחינה זו אולי מוצדקת הרבה יותר המלחמה עם התגלמותו של ישו (אורי צבי גרינברג), כי באחינו בן-עמנו ויעודו אנו נלחמים. נחמתנו האחת היא ונחמת האנושות כולה כי בסוף-דבר ניצח, או נמצא בדרך לנצחון אנושי גדול, פרי יצירתנו אנו — התנ"ך ותפיסתו האלוהית. מצד שני, אין להעמיד פנים ולכחד כי תוך תקופת-הנוד הארוכה הגשמנו גם אנו איזה תהליך של התמרקות, אשר הוציא אותנו מקליפתנו, ואין לחשוב כי הכרח היסטורי הוא שהיא תשוב ותסגור עלינו.

לא מתקבל איפוא על הדעת הצלולה (שלא בתוספת מיסטיקה) ועל שיקול-הדעת ההיסטורי, כי חוזרים אנו לנקודת-המוצא של מעגל הנדודים, לשם עשיית חשבון עם הגויים, לשם הרשעתם והצבעה על חטאותיהם כלפינו. הרי לא נוכל להידמות לעת בגרות לאותו ילד, הגדל במזל חרפות ועלבונות, וצובר בחובו חשבונות רבים עם הסובב, לכשיגדל... לכשיהיה הכוח בידו... לכשיהיה חזק למדי כדי לנקום את החרפה והעלבון אשר ספג מידי רודפיו. בחשבונות אין חיים במובן אנושי-היסטורי, ובחשבונות — אין תרבות והתקדמות. אפשר ובשעת-ריתחא, בהתחמץ הלב והאפר חם והדם זועק מן האדמה, אין לך תגובה חמה מתוך העם אלא „בוא חשבון“ — אבל אם אמת היא כי ספרות היא הדרכה ויש בה אומץ של חזון — הרי מחובתנו לצפות לאותה התעלות חיובית גדולה, אשר הנביא זכה לה בגדלותו — בין צפה „מראש-מקדם“ את חזון השלום הנעלה ובין את חזון „האור מהר ציון“. בחשבון שלילי — דומה הדבר כי קמים אנו להחריב בידים עולם מלא, אשר טרחנו לבנותו — ולא נמצא כוונה כגון זו לא בכך-אמוץ, לא בכך חלקיהו, אף לא בכך-בווי הדרמתי ביותר (ראה פרק מז, פסוקים אי"ג).

ד.

מכאן, שאותה תכונה חשבונאית כלפי פנים וכלפי חוץ מעל במה של ועידה רעה בה, עם שחשיבותו של החשבון אינה מבוטלת לגבי תסיסת היצירה הפנימית של אותו סופר. מזכותו של הסופר היא לחשב את חשבון הדור או התקופה או האישיות — מולכו או מנדלסון, שבתני צבי או הבעש"ט לתקופותיהם — ובוודאי לא ימצה גם מבחינה זו את

החידה לעומקה יותר, משמיצה שכספיר את חידת ישראל בשיילוק, הוויכוח או התהייה על התקופה או הדמות המופלאה בעינה נשארת, אך הסופר אינו קובע מסמרות אלא חוזר ומחיה לפנינו בכוח עטו ומכחולו את אשר הסעיר בזמנו את הרוחות. לא כן חשבון זה כשהוא עולה למסגרת של דיון: הוא מפסיד מכוחו הסובייקטיבי ולכלל אובייקטיביות אינו מתעלה ומשום כך אינו משכנע, אפילו אם יקבל חיזוק מהפסוק, — ולא עוד אלא במקרה זה יש משום שימוש־שוא בפסוק הנעלה כשלעצמו.

לא ייפלא איפוא, כי אני שולל את הטובה החינוכית-התרבותית הנובעת מהאשמות אימפולסיביות חובקות עולם או חובקות תקופה בנשימה אחת. ועוד, כיון שהונחה ביסוד, בהשפעת אילו נסיבות פנימיות או חיצוניות שהן, גישה שלילית של חשבון עם הגויים או חשבון עם עברנו אנו, שוב אין טעם להזקק לאילו פרטים חיוביים קלי-ערך, לכאורה, של זמננו אנו. המרצה היורד אל חשבוננו אנו מחשבון-עולם מצמצם איפוא במסקנה קלושה, שאין בה משום כבוד לעמל סופרים — לעמל הדור כולו. אם נסבך עצמנו במשאלות מיסטיות על תעודת הדור ועל תעודת הזמן, הרי המסקנה גם בנידון זה היא בעל-כרחיה שלילית. „ספר מחולל תקופה” — נתן הזו סימן בדבריו החיוביים המעטים — ומי יפרש תקופה מהי: שנה, עשרים שנה, שלושים שנה או מאה שנה? — נוף וניב עממי! — וכלום באמת שוא שקדו סופרים וחקלאים ופועלים ואכרים לדעת את הנוף הזה וליצור לו ניב. בשמות ממש, בחונחיים ממש, בראייה ממש, בגוון ממש? ואם תרצו דוקא בפסוק: לולא חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי...

מעתה צאו וראו, עד מה שלילה גוררת בעל-כרחיה שלילה וחשבון עד מה הוא גורר אחריו חדדדיות, שאינה מכוונת לאמת, אותה אנו מבקשים לשמוע מעל במת סופרים: כשם שחדד-צדדי הוא מבחינה אנושית הקיטרוג על העבר או כלפי חוץ, כן חדדדדי לא פחות חשבון הדור כלפי פנים, כגון: ברנר בלבד עשה סגנון ואילו משה סמילנסקי או קבק, מלץ או יזהר סמילנסקי, והצעירים שנעשו כבר גם הם תישים לא-מבוססים בשירה ובמחזה ובספור, — הללו אינם ראויים להזכר לא לגבי הנוף ולא לגבי הניב. — ומכאן עד למסקנה פנימית שלילית נוספת — שלא חוללו תקופה אף באחד מדבריהם — אך צעד אחד.

לקח לא טוב — אקרא בעל-כרחי לנוהג זה, שסכנות כרוכות בו — סכנות שבכל חשבון חובק עולם, הנובע ממקור ההתיחדות של הסופר עם עולמו. על כגון זה הייתי מעלה את המעשה בבר-יוחאי ובנו שהתיחדו שתיים-עשרה שנה במערה: כיוון שיצאו וראו אנשים עוסקים בחרישה ובזריעה — „מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה” — נתנו עיניהם בהם ומיד נשרפו... עד שנצטוותה בת-קול לנזוף בהם — „להחריב את עולמי יצאתם?!” — ומקבל אני עלי, כי גם בהקבלה זו, המתחזקת בדוגמה מן העבר, יש מאותו חשש של סכנה, אלא שדברי אלה על דעתי בלבד הם נאמרים ואינם מחייבים את זולתי — וזו זכותם...

הוזה אומר: במקום חשבונות רבים חשבון אחד; במקום בעיות בלתי-מוגדרות — מסה בקורתית טובה ומבוססת על אחד האבות של ספרותנו; במקום אילו משאלות קלושות — ניתוח של דוגמאות מן החיים והיצירה; — והיה באלה לחנך את רוחנו. במסגרת זו עשויה גם ראיית סופר להביא לידי מסקנה מקובלת על הכל.

27.12.1955